

המאבק על סוריה – האם הגיעה שעת ההכרעה?

פרופ' אייל זיסר

זה כשנה שהאש משתוללת בסוריה, אך קיצו של המאבק המתחולל במדינה ואשר גבה עד כה את חייהם של אלפים רבים מאזרחיה, אינו נראה באופק. בינתיים, בצל שפיכות הדמים הנמשכת בסוריה, מתקיימים בתקשורת המסורתית מזה וברשת האינטרנט מזה, שני דיונים מרתקים – מקבילים ומתחרים זה בזה – על אודות הנעשה במדינה והעתיד הצפוי לה. הדיון האחד מתנהל באמצעי התקשורת האלקטרונית ובעיתונות הכתובה והוא משקף את הנצפה בדיווחי הטלוויזיה והמראות הקשים המגיעים מסוריה. דיון זה מתמקד בשאלה בתוך כמה זמן – ימים או שבועות – יגיע משטרו של בשאר אל-אסד לקיצו. בהקשר זה זכורה הערכתו של שר הביטחון הישראלי, אהוד ברק, במהלך עדות שנתן בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בראשית דצמבר 2011 ולפיה ימיו של אסד ספורים וקיצו יגיע בתוך שבועות בודדים.

הדיון השני מתנהל ברשת האינטרנט בקרב חוקרי אקדמיה, תלמידי ההיסטוריה של סוריה, ובקרב אינטלקטואלים סורים. הטיעון העולה מדיון זה שונה לחלוטין ולפיו, השנה הנוכחית או אף השנתיים הקרובות עשויות להיות מכריעות לשרידותו של משטרו של אסד. בטיעון זה מובלעת ההנחה כי אסד עשוי לשרוד את המחאה, או שמא המהפכה, שפרצה בארצו ולצאת מן המאבק כשידו על העליונה.

כיצד אפשר ליישב את התהום הפעורה בין שני הדיונים על המתרחש בסוריה? מהי הסיבה להעדר הכרעה במאבק? כיצד הצליח אסד לשרוד עד עתה את האביב הערבי, אותו צונאמי שלכאורה אין לעמוד בפניו ואשר מוטט בתוך ימים, ולכל היותר חודשים, את המשטרים בתוניסיה, מצרים, לוב ותימן?

בראיון שהעניק אסד בינואר 2011 לוול-סטריט ג'ורנל, עוד לפני פרוץ המהומות בארצו, הוא הרגיע את מראייניו בהבטיחו כי הסופה לא תגיע לדמשק, שכן לדבריו סוריה איננה תוניסיה ולא מצרים. אלא שהמציאות טפחה על פניו של אסד ובתוך כחודש לאחר אותו ראיון, פרצה האש בסוריה. יחד עם זאת, אסד צדק כשאמר שסוריה שונה ממצרים ומתוניסיה, וכי יש לה ייחודיות המגינה עליה מפני הסערה. ייחודיות זו קשורה למבנה החברה הסורית. סוריה היא מדינה רבת עדות שבה קרוב ל-40% מתושביה משתייכים לבני עדות מיעוט. בראש ובראשונה, בני העדה העלווית (כ-12%) שמקרבם באה משפחת אל-אסד. לצדם יש למנות גם את האוכלוסייה הנוצרית (12%), הכורדית (10%) והדרוזית (5%). עדות המיעוטים חוששות מעליית האסלאם הקיצוני לשלטון ומעדיפות, כך נראה, את המשך השלטון הקיים בסוריה. העובדה היא שבניהן נמנעו מלהצטרף בהמוניהם למחאה נגד אסד.

כמו כן, יש לזכור כי בניגוד למצרים ולתוניסיה, המהפכה בסוריה אינה מהפכת "צעירי הפייסבוק", בני המעמד הבינוני והגבוה מן הערים הגדולות. בסוריה מדובר במחאה עממית של האיכרים ובני הפריפריה, ומאזורים אלו בא לה כוחה. אגב, בני הפריפריה מן העדה הסונית היוו בעבר בסיס תמיכה חשוב של המשטר הסורי והעובדה כי בחרו עתה לצאת נגדו עשויה להתגלות כבעלת חשיבות לעתידה של סוריה, במקרה שמשטרו של אסד אכן ישרוד. אך בה בעת, תושבי הערים הגדולות, ובהם גם בני העדה הסונית, מעדיפים להמשיך ולשבת על הגדר, מתוך חשש מהבלתי נודע שצפוי להם אחרי נפילת המשטר. אחרי הכל, עיראק, השכנה הקרובה ממזרח היא הדגם שעליו מסתכלים הסורים בחשש, ולא דווקא מצרים הרחוקה. כזכור, עיראק שוחררה משלטונו העריץ של צדאם חוסיין על ידי האמריקאים עוד לפני

שמונה שנים. אך תחת יציבות ושגשוג הביאה נפילתו של צדאם למלחמת עדות עקובה מדם, לטרור המכה בלא הבחנה, לבריחת המיעוט הנוצרי שחי במדינה, ולהתפרקות הדרגתית של עיראק לאזורי החלוקה הגאופוליטיים המסורתיים – כורדים בצפון, סונים במרכז ושיעים בדרום. הדיווחים מעיראק המדממת חומקים לרוב מעין התקשורת, אבל במדינה נהרגים כמעט מידי יום אזרחים רבים בפיגועי טרור.

בהקשר זה ראוי לציין שלוש הערות נוספות. ראשית, אין ספק שאחת מנקודות החולשה הבולטות של המחאה בסוריה הינה העדרו – כמעט שנה לאחר פרוץ המחאה – של גוף אופוזיציה אחד, מלוכד ומאוחד שבראשו עומדת הנהגה הנהנית מלגיטימיות בתוך סוריה ומסוגלת להביא תחת כנפיה את גורמי האופוזיציה הרבים מבית ומחוץ. אלה עסוקים בינתיים בהתקוטטות בינם לבין עצמם על עור הדוב שטרם ניצוד. במצב זה אין פלא שסורים רבים עודם סבורים שלמשטרו של אסד אין תחליף לעת עתה.

שנית, המחאה בסוריה הייתה בראשיתה מחאה שקטה יחסית להתקוממויות במדינות האביב הערבי האחרות. אולם זה כמה חודשים מסלימה בה האלימות יותר ויותר. כנופיות של חמושים ועריקים מהצבא מפליאות במשטר את מכותיהן, בעוד שזה איבד את השליטה באזורי הפריפריה ובכמה מאזורי הגבול עם תורכיה, לבנון ואף ירדן. בה בעת, אופייה האלים של המחאה מרתיע את תושבי הערים הגדולות מלהצטרף למרד במשטר ואף מעורר מחשבות שניות אצל חלק ממתנגדי המשטר החוששים מפני האנרכיה שאליה סוריה הולכת ומתדרדרת.

ולבסוף, השאלה הכלכלית, הנתפסת בעיני רבים כסוגית מפתח לעתיד המערכה בסוריה. הכלכלה הסורית נתונה עתה במצב של שיתוק ובקיץ הקרוב תהפוך סוריה ככל הנראה למדינה חדלת פירעון. ובכל זאת, נשאלת השאלה האם מציאות כלכלית קשה היא זו שתביא לנפילת משטר הנאבק על חייו ומוכן לשלם כל מחיר כדי לשרוד. האם יהיה בקריסה כלכלית להטות את הכף, או שמא כמו בעיראק של

צדאם עליה הוטלו סנקציות בינלאומיות בשנות התשעים, יעמוד לו כוחו של המשטר, להשליט את רצונו על האוכלוסייה הסורית?

עם כל זאת, אי אפשר להתעלם מן העובדה שלמחאה בסוריה יש דינמיקה משלה. היא מתפשטת במהירות ברחבי המדינה, שואבת לתוכה מגזרים נרחבים בציבוריות הסורית, ממוטטת את הכלכלה, שוחקת את כוחו של המשטר וזוכה לגיבוי ולתמיכה בעולם הערבי והמערבי, גם אם ללא צעדים מבצעיים-מעשיים. המשטר הסורי מדמם ובכך אין כל ספק. השאלה היא אם יימשך הדימום עד שיביא לנפילתו של אסד, או שמא יעלה בידיו לחסמו ולהפסיקו. לחילופין, נשאלת השאלה היכן צריך לחפש את "שובר השוויון"; קרי, אותה התפתחות העשויה לשנות את פני הדברים ולהביא להתמוטטות דרמטית ומהירה של המשטר הסורי.

נראה שאת התשובה לשאלה האחרונה יש לחפש במקומות הבאים: ראשית, בלכידות הצבא ומנגנוני הממשל השומרים בינתיים על לכידותם וניצבים מאחורי המשטר הסורי. העריקות מן הצבא הינן בשוליים ואף יחידה צבאית או גנרל לא ערקו משורות המשטר ועברו למתנגדיו. ככלות הכול, מרבית הקצונה הבכירה באה מקרב שורות משפחת אל-אסד או העדה העלווית ויודעת כי, בניגוד למצרים, סופו של המשטר הינו גם סופה שלה. גם הממשל הסורי ניצב איתן מאחורי אסד ולדוגמה, אף דיפלומט מקרב מאות הדיפלומטים המוצבים בלמעלה ממאה שגרירות סוריות ברחבי העולם לא ערק. זאת, למשל, בניגוד גמור ללוב בה ערק מרבית הסגל הדיפלומטי אל שורות האופוזיציה בתוך כמה ימים מפרוץ המהפכה במדינה. שנית, רבים עוד יושבים על הגדר; בראש ובראשונה תושבי הערים הגדולות – דמשק וחלב, בני המעמד הבינוני והגבוה מבני העדה הסונית, אך גם בני עדות מיעוט כגון הדרוזים והנוצרים. כל עוד ימנעו תושבי הערים הגדולות, שהם ברובם סונים, מלהצטרף להפגנות נגד המשטר יקשה על האופוזיציה המפולגת ממילא, לגבש די כוח כדי להפיל את משטרו של אסד. לחילופין החלטה של הדרוזים בהר

הדרוזים לצאת ולהפגין נגד המשטר, דבר שלא קרה עד כה, תהווה אות וסימן כי הם חשים שהמשטר הסורי הגיע לסוף דרכו.

במצב שכזה אין פלא שהעולם נזהר מלהתערב צבאית בסוריה. הצבא הסורי הניצב עדיין מאחורי אסד, עשוי להשיב מלחמה שעה, ומדובר בצבא חזק. בכל מקרה לכל ברור כי עתידה של סוריה נתון לעת עתה בידי תושביה והעולם יוכל לעשות מעט מאוד כדי להשפיע על תוצאות מלחמת האזרחים המתנהלת בה כעת. יש להניח כי מדינות המערב חוששות להיקלע למציאות דמוית אפגניסטאן או עיראק שבה תידרש נוכחות צבאית ומעורבות פוליטית וכלכלית ארוכת שנים כדי לייצב את המדינה הסורית. נראה שהעולם יניח למאבק להימשך עד שהמשטר הסורי יקרוס בעצמו, או עד שהיושבים על הגדר במדינה יצטרפו למחאה ובכך יסמנו את סופו של משטר אסד. לכל היותר, כך נדמה, ימשיכו מדינות המערב לסייע בכסף ובנשק למתקוממים בסוריה במטרה לגרום למשטר להוסיף ולדמם עד קריסתו. המאבק על סוריה עשוי לפיכך להימשך עוד זמן רב ולגבות מחיר דמים. תפנית דרמטית שכמותה עוד לא התרחשה בסוריה דוגמת עריקת יחידות שלמות או קצינים בכירים, מעורבות בינלאומית צבאית במשבר ולבסוף, הפגנות ענק בדמשק ובחלב עשויה להביא לקריסה מהירה ובלתי צפויה של המשטר. אלא שבהעדר תפנית דרמטית שכזו, קשה לראות הכרעה קרבה במאבק בסוריה ויותר מכך, אפשר להניח שהמשטר יוכל להוסיף ולשרוד – גם אם מוכה ומוחלש – לאורך זמן.